

ارزیابی اثرات اجرای طرح هادی بر توسعه کالبدی سکونتگاه‌های روستایی بخش مرکزی شهرستان رشت

مریم علی‌نقی‌پور - دانش‌آموخته کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، واحد رشت، دانشگاه آزاد اسلامی، رشت، ایران
عیسی پوررمضان^۱ - استادیار گروه جغرافیا، واحد رشت، دانشگاه آزاد اسلامی، رشت، ایران

تاریخ پذیرش: ۹۳/۱۲/۲۵

تاریخ دریافت: ۹۳/۰۳/۱۲

چکیده

امروزه طرح هادی روستایی مهمترین ابزار مدیریت توسعه روستایی در ایران است که عمدتاً جنبه‌های کالبدی روستاها را بیشتر از جنبه‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مورد توجه قرار می‌دهد به طوری که بخش عمده قابل اجرا این طرح‌ها نیز جنبه کالبدی دارد. ساختار کالبدی روستاها که در طول زمان و بنا بر مقتضیات گوناگون اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی شکل گرفته‌اند با اجرای طرح هادی روستایی و احداث ساخت و سازهای جدید، خانه‌های بادوام، تعریض معابر، ایجاد پارک و فضای سبز، ایجاد کاربری‌های مورد نیاز از قبیل آموزشی، درمانی، نظامی و انتظامی و ... متحول شده و سبب رونق نسبی و افزایش حس امنیت در روستاییان می‌گردد. هدف از این مطالعه بررسی اثرات طرح های هادی روستایی بر توسعه کالبدی روستاها می‌باشد. روش پژوهش توصیفی - تحلیلی است و برای گردآوری اطلاعات از روش‌های میدانی و اسنادی استفاده شده و بر اساس آن و با توجه به جامعه آماری (۸۲۵۱ نفر)، حجم نمونه بر اساس فرمول شارب - کوکران ۳۶۸ نفر بوده است که به روش نمونه‌گیری تصادفی در بین روستاهای مورد مطالعه توزیع شده است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد بیشترین اثر گذاری طرح‌های هادی بر نظارت بر نحوه ساخت و ساز و بهسازی و مقاوم سازی مسکن روستایی (متغیر مسکن) و سپس بر تسهیل عبور و مرور در معابر روستایی (متغیر معابر) بوده و در سایر متغیرها، بهداشت محیط و کاربری اراضی توفیق چندانی حاصل نشده و تنها عملکرد مطلوبی در جمع‌آوری زباله و نحوه توزیع و مکانیابی مناسب خدمات دیده می‌شود. به طور کل می‌توان گفت طرح هادی بر توسعه کالبدی روستا مؤثر بوده ولی میزان این تأثیر در ابعاد و مکان‌های مختلف، متفاوت است و این نشانگر ضعف این طرح در مرحله تهیه و یا اجرا می‌باشد که البته تخصیص اعتبارات کافی، جلب رضایت و در نتیجه مشارکت روستاییان، گسترش فرهنگ روستا و روستانشینی، حفظ کاربری اراضی به خصوص اراضی کشاورزی، رعایت اصول ساخت مسکن، رعایت ضوابط و حرایم مربوط به راه‌های موجود روستا، حفظ محیط زیست روستا جهت افزایش میزان تأثیر گذاری پیشنهاد می‌گردد.

واژه‌گان کلیدی: روستا، طرح هادی، مسکن روستایی، شبکه معابر، بهداشت محیط، کاربری اراضی.

۱. مقدمه

از منظر جغرافیا، پدیده‌های جغرافیایی دارای دو بعد محتوا و کالبد هستند. محتوا همان خصوصیات اقتصادی، اجتماعی و کالبدی همان ویژگی‌های ظاهری و فیزیکی است. محتوا و کالبد با یکدیگر ارتباط دارند و بریکدیگر تأثیرگذارند. متناسب با هر کالبد محتوای ویژه‌ای شکل می‌گیرد (رضوانی، ۱۳۸۳: ۱۱۱). کالبد سکونتگاه‌های روستایی بستری برای عملکرد اقتصادی و اجتماعی آن‌هاست بنابراین جهت ایجاد ارتقای عملکردی در سکونتگاه‌های روستایی، ایجاد تحول و ساماندهی کالبدی گام لازم است. بستر طبیعی یک سکونتگاه و تغییرات ایجاد شده در آن مانند: ساختمان‌ها، خیابان‌ها، تسهیلات و تأسیسات عمده به عنوان عناصر کالبدی اشغال کننده فضا محسوب می‌شوند (بحرینی، ۱۳۷۰: ۳۳۹). مهیا نمودن عناصر کالبدی مناسب و تأمین تسهیلات لازم زندگی متناسب با شرایط زمان از عوامل اصلی ماندگاری مجتمع‌های زیستی به ویژه در مناطق روستایی می‌باشد. افزایش تدریجی نابرابری‌های شرایط زندگی بین نقاط شهری و روستایی از دهه ۱۳۴۰ به این طرف جریان مهاجرت‌های روستا به شهر را در کشور به وجود آورد. تشدید این امر در دهه‌های بعدی نگرانی‌های عمده را برای سازمان‌های ذیربط فراهم آورد تا موج جابجایی جمعیت کنترل شود. نظر به اینکه نابرابری‌های توسعه و دسترسی به امکانات و خدمات زندگی بین شهر و روستا یکی از عوامل شناخته شده در مقوله مهاجرت‌ها محسوب می‌شود، تلاش برای کاهش این نابرابری‌ها از جمله اهداف برنامه‌های توسعه اقتصادی و اجتماعی کشور به ویژه پس از انقلاب سال ۱۳۷۵ بوده است (حسامیان و دیگران، ۱۳۶۳: ۷۶).

امروزه تأکید بر اجرای طرح‌های توسعه روستایی جهت امروز و آینده بدین خاطر است که دیگر امکان ندارد بدون برنامه‌ریزی همه جانبه در بهره‌برداری از منابع طبیعی، نظام جامعه‌ها بتواند به اهداف تعیین شده خود در برنامه توسعه اجتماعی و اقتصادی نزدیک شده و به خودکفایی اقتصادی برسد (آسایش، ۱۳۷۵: ۶۷). از جمله این طرح‌ها، طرح هادی روستایی بوده که به عنوان نخستین تلاش سازمان یافته و فراگیر ملی برای سازماندهی کالبدی روستاهای کشور، از سال ۱۳۶۷ تا ۱۳۸۵ برای بیش از ۱۶۴۴۰ روستا تهیه و در بیش از ۷۶۷۰ روستا به اجرا درآمده است (مظفر و دیگران، ۱۳۸۷: ۱). هدف این ایده در اواسط دهه ۱۳۶۰ ابتدا در وزارت جهاد سازندگی سابق شکل گرفت و سپس در بنیاد مسکن پیگیری شد، لزوم بهسازی روستاهای با جمعیت بیشتر بود تا با سازماندهی خدمات عمومی و ارتقای زیر ساخت خدماتی و بهبود مسکن در آن‌ها، این روستاها بتوانند به مثابه خاکیزهای اولیه برای کنترل موج مهاجرت روستا به شهر عمل کنند (آسایش، ۱۳۷۵: ۶۸). از طرفی با توجه به قدمت اکثر روستاها، بافت فیزیکی روستاها معمولاً قدیمی است یا اینکه حداقل در کنار بافت جدید، بافت قدیمی نیز وجود دارد. بافت قدیمی روستاها متناسب با شرایط اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و فناوری گذشته بوده و بدیهی است که با توجه به تحول شرایط زندگی در روستاها در گذر زمان و در عرصه‌های مختلف، بافت قدیم با شرایط زندگی امروز هماهنگی ندارد و حداقل لازم است اصلاحاتی در آن به وجود آید تا بتواند شرایط مناسب زندگی را فراهم نماید (رضوانی، ۱۳۸۳: ۱۵۱).

در چند دهه اخیر رشد تکنولوژی باعث گردید تا در روستاها به جای کارافزار، ماشین آلات بکار گرفته شود، در نتیجه پیشبرد، بهبود و ارتقاء فنی فعالیت‌های روستایی تقویت کننده تولید در روستاها گردید و از طرف دیگر درصدی از جوانان روستا ناچار به دنبال کارهای غیر کشاورزی روی آوردند. این تغییرات اقتصادی و اجتماعی در روستاها نیاز به بهسازی محیط روستایی را تشدید نموده و لازمه بهسازی روستا، انجام طرح مناسب کالبدی آن می‌باشد. طرح‌های هادی روستایی با نظارت بنیاد مسکن انقلاب اسلامی بر اساس نظم دهی کالبدی و عملکردی روستاها به همراه پراکنش معنادار کاربری‌ها و توزیع سلسله مراتبی و انعطاف پذیر معابر قرار گیرند. این طرح‌ها همچون ایجاد زمینه توسعه و عمران به همراه تأمین عادلانه امکانات و ایجاد تسهیلات لازم به منظور بهبود مسکن روستاییان و همچنین هدایت وضعیت کالبدی روستاها را بر عهده دارند. جامعه آماری ۸ روستا از بخش مرکزی شهرستان رشت (تازه‌آباد، پسیخان، گالش خیل، سیاه اسطوخ، کلش طالبان، طرازکوه، کفته رود و پاچکنار) بوده که دارای طرح هادی اجرا شده می‌باشند. حال با توجه به

تهیه و اجرای طرح هادی در روستاهای کشورمان، توسعه و گسترش عرصه‌های روستایی ستوالی مطرح می‌شود که آیا اجرای طرح هادی بر توسعه کالبدی روستاها مؤثر است. برای پاسخگویی به این پرسش باید ابعاد مختلف توسعه کالبدی را بررسی و ارزیابی نمود که آیا اجرای طرح هادی بر هر یک از ابعاد مسکن، شبکه معابر، بهداشت محیط و کاربری اراضی تأثیر مثبت داشته است؟

۲. مروری بر ادبیات تحقیق

احمدی (۱۳۷۵) در پایان نامه خود با عنوان برنامه‌ریزی روستایی بر پایه توسعه روستایی اظهار می‌دارد تجارب حاصل از اولین طرح‌هایی که به منظور سازماندهی کالبدی روستاها در سال ۱۳۶۲ با عنوان طرح‌های روانبخشی، به صورت موردی در چند استان کشور تهیه شد، در سال ۱۳۶۷ منجر به برنامه‌ای گسترده و فراگیر برای تهیه طرح‌های هادی روستایی در ایران گردید. رضوانی (۱۳۷۹) در پژوهشی با عنوان برنامه‌ریزی توسعه و عمران روستایی در ایران نارسایی عمده در نظام طراحی، اجرا، نظارت و ارزشیابی برنامه‌های عمران روستایی طی سال‌های ۷۸-۱۳۲۷ را بیان نموده و به این نتیجه می‌رسد که شاخص‌های خدماتی و اجتماعی - رفاهی روستاها رشد بسیار خوبی داشته‌اند، اما شاخص‌های اقتصادی - اجتماعی نواحی روستایی وضع نامطلوبی داشته‌اند و دارای رشد بسیار کندی بوده‌اند. این دوگانگی بیانگر عدم جامعیت محتوای این برنامه‌ها بدون در نظر گرفتن ابعاد توسعه بوده است. همچنین رضوانی (۱۳۸۰) در مطالعه دیگر خود با عنوان نگرشی بر نظام برنامه‌ریزی توسعه روستایی در ایران فقدان برنامه‌ریزی و تهیه برنامه‌های پنج ساله توسعه در سطح محلی، عدم مشارکت مردم و سازمان‌های غیر دولتی در برنامه‌ریزی روستایی، فقدان مدیریت یکپارچه در برنامه‌ریزی و توسعه نواحی روستایی را از مهم‌ترین نارسایی‌های نظام برنامه‌ریزی روستایی کشور می‌نامند. غلامرضایی (۱۳۸۲) در مطالعه‌ای با عنوان ارزشیابی عملکرد طرح هادی در روستاهای استان لرستان در مورد تجارب عمران و توسعه روستایی در ایران به ویژه طرح هادی به این نتیجه رسیده است که بیشتر پروژه‌های مرتبط با توسعه روستایی، بدون توجه به خواسته‌ها و نیازهای روستاییان و مشارکت فعال مردم مناطق روستایی طراحی و اجرا می‌گردند. این برنامه‌ها، تنها بعد اجرایی و کالبدی دارند و به ابعاد اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و اقلیمی توجه نمی‌کنند.

عسگری (۱۳۸۳) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود با عنوان طرح هادی روستایی دشتی و ارزیابی طرح‌های هادی بخش مرکزی شهرستان اصفهان اظهار می‌دارد که طرح هادی با وجود فراهم کردن رفاه نسبی براس روستاییان در سامان‌دهی روستاها موفق نبوده است. عظیمی و همکاران (۱۳۸۴) در پژوهشی با عنوان بررسی اثرات کالبدی اجرای طرح‌های هادی روستایی اظهار می‌دارد نارضایتی روستاییان به خاطر طولانی شدن عملیات، انتخاب فصل نامناسب برای اجرای طرح، ماهیت خدماتی بیشتر اشتغال ایجاد شده، عدم موفقیت در کنترل مهاجرت‌ها به خاطر ناتمام ماندن طرح، رضایت نسبی روستاییان از اجرای طرح بهسازی از یافته‌های تحقیق بود. عظیمی و جمشیدیان (۱۳۸۴) در مطالعه خود با عنوان بررسی اثرات کالبدی اجرای طرح‌های هادی روستایی در غرب گیلان اظهار می‌دارند که دلیل عدم مشارکت مردم در طراحی و اجرای این طرح و نیز عدم توجه به مسائل زیست محیطی، طرح با مشکل جدی مواجه شده و تنها تغییر الگوی فعلی طرح هادی را چاره مشکل می‌داند. آسایش (۱۳۸۵) در کتاب خود با عنوان برنامه‌ریزی روستایی ایران به مطالعه برنامه‌های عمرانی روستایی قبل از انقلاب اسلامی پرداخته و مشکلات این برنامه‌ها را عدم دخالت مردم در سطوح برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری و تمرکز بیش از حد امور در مرکز، فقدان مکانیسم‌های مؤثر در ارزشیابی، عدم هماهنگی و نبود ضمانت اجرایی در برنامه‌ها می‌داند. پاپلی‌یزدی و ابراهیمی (۱۳۸۶) در کتاب نظریه‌های توسعه روستایی بیان می‌کند: با وجود آنکه طرح‌های هادی روستایی در جهت بهبود و ارتقای سطح زندگی روستاییان بوده، ولی مسائل و مشکلاتی که ناشی از فقدان زیرساخت‌های کلی برنامه‌ریزی‌های روستایی و شهری است باعث شده تا این طرح‌ها نتوانند جلوی مهاجرت و فقر روستایی را بگیرد و سبب ثبات روستا شود. ارزیابی دیگری توسط مظفر فرهنگ (۱۳۸۷) در

پژوهشی با عنوان ارزیابی اثرات اجرای طرح‌های هادی بر محیط زیست روستاهای ایران صورت گرفته که در آن آورده شده از اثرات طرح‌های بهسازی که در روستاهای ایران انجام شده، ضعف مشاورین در شناخت کافی از محیط زیست روستا مهمترین یافته مطالعه بوده است. عزیزپور (۱۳۸۷) در مقاله خود با عنوان مروری بر روند تحولات کالبدی روستاهای کشور با تأکید بر طرح هادی روستایی چنین بیان می‌دارد اگر چه طرح هادی روستایی دارای نقاط ضعف است ولی به جهت ماهیت‌اش تحولات شگرفی در ابعاد مختلف جامعه روستایی بویژه محیطی و کالبدی بوجود آورده است. عنابستانی (۱۳۸۸) در پژوهش خود با عنوان ارزیابی اثرات کالبدی اجرای طرح‌های هادی روستایی به این نتیجه رسیده است که طرح هادی امید به زندگی در روستا را برای اهالی آن به وجود آورده اما پیامدهای زیست محیطی آن را نباید نادیده انگاشت. حق‌پناه و دهقانی (۱۳۸۸) در بررسی اثرات کالبدی اجرای طرح‌های هادی روستایی اظهار می‌دارند، طرح هادی موجب بهبود زندگی مردم و امیدواری آنان به سکونت در روستاها شده، اما عواقب زیست محیطی مطلوبی بر جای نگذاشته است. ترکشوند (۱۳۸۸) در ارزیابی اثرات اجرای طرح‌های هادی بر مناطق و محیط روستایی در خصوص طرح هادی روستایی اظهار می‌دارد اگرچه این طرح به نوسازی مسکن روستایی، معابر جدید الاحداث و حریم مسکونی توجه داشته، اما پیامدهای نامطلوبی مانند حذف تدریجی توانمندی‌های بومی، گسستگی در بافت و سیمای روستاها، وابستگی و توسعه نامتقارن روستاها را به دنبال داشته است. تقی‌لو و همکاران (۱۳۸۸) در پژوهشی با عنوان ارزیابی طرح‌های هادی روستایی در ابعاد کالبدی، اجتماعی و اقتصادی از دیدگاه روستاییان به این نتیجه رسیده‌اند که میانگین عملکرد طرح هادی در ابعاد مختلف $2/68$ است که کمتر از حد مورد انتظار (۳) بوده و نشانگر عملکرد ضعیف طرح‌های هادی روستایی است. آمار و صمیمی‌شامی (۱۳۸۸) در مقاله ارزشیابی اثرات کالبدی اجرای طرح‌های هادی روستایی اظهار می‌دارند که اجرای طرح هادی از لحاظ نحوه ساخت و ساز مسکن و معماری روستا جهت بهسازی و مقاوم‌سازی، دفع بهداشتی زباله‌ها، دسترسی روستاییان به خدمات به طور نسبی موفق بوده است، اگرچه در مقایسه اجرای این طرح‌ها در مواردی چون دفع بهداشتی فاضلاب‌های خانگی، بهبود وضعیت معابر و کاهش تبدیل اراضی زراعی به کاربری غیر کشاورزی چندان موفق نبوده است. عظیمی و همکاران (۱۳۹۰) در مطالعه خود با عنوان بررسی عوامل جغرافیایی موفقیت اجرای طرح‌های هادی روستایی در شرق استان گیلان اظهار می‌دارند موفقیت استقرار، فاصله روستا از مراکز شهری و اندازه جمعیت روستا با میزان موفقیت اجرای طرح هادی روستایی دارای رابطه قوی می‌باشند. روستاهای واقع در نواحی کوهستانی با اندازه جمعیتی متوسط و دورتر از مراکز شهری از نظر اجرای طرح هادی نسبت به روستاهای واقع در نواحی جلگه‌ای، نزدیکتر به شهر و با جمعیت بیشتر از موفقیت بیشتری برخوردار بوده‌اند. عنابستانی (۱۳۹۱) در مطالعه خود با عنوان ارزیابی طرح‌های هادی و نقش آن در توسعه کالبدی روستا از دیدگاه روستاییان چنین بیان نموده که بیشترین اثرگذاری طرح‌های هادی در روستاها در بعد بازگشایی و نوسازی شبکه معابر روستایی روی داده است و با توجه به یافته‌های مطالعه خود راهکارهای اجرایی مانند ظرفیت‌سازی نهادی و قانونی در جهت تسهیل و افزایش مشارکت مردمی در توسعه کالبدی نقاط روستایی، تخصیص اعتبارات کافی و برنامه مدون عالی برای اجرای کامل طرح‌ها، جلوگیری از ورود عناصر و قوانین مکتوب شهری به حوزه‌های روستایی و بازنگری آن‌ها و ... را پیشنهاد می‌نماید. چراغی (۱۳۹۱) در مقاله خود با عنوان تبیین اثرات اجرای طرح هادی بر بهبود کیفیت زندگی در نواحی روستایی نشان می‌دهد که اجرای طرح هادی تأثیرات مثبت و معناداری را بر ابعاد کالبدی داشته است ولی در ابعاد محیطی، اجتماعی و اقتصادی موفقیت چندان حاصل نشده است. سواری (۱۳۹۲) در مقاله خود با عنوان تحلیل عوامل مرتبط با رضایتمندی روستاییان از طرح هادی چنین اظهار می‌نماید که رضایتمندی اکثریت روستاییان نسبت به طرح هادی کم و متوسط بوده است. نتایج حاصل از تحلیل عاملی سه عامل ایجاد علاقه مندی به روستا، اثرات فیزیکی - کالبدی و ایجاد اشتغال‌های جانبی در روستا را به عنوان اثرات طرح هادی شناسایی کرد همچنین نتایج نشان می‌دهد بین اکثر مؤلفه‌های موجود در طرح هادی با میزان رضایتمندی روستاییان از این طرح رابطه مثبت و معناداری وجود دارد.

۳. روش شناسی تحقیق

پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی و مبنای روش آن توصیفی - تحلیلی است. جمع‌آوری اطلاعات از طریق مطالعات اسنادی (کتابخانه‌ای) و میدانی بدست آمده است. در مطالعات اسنادی تبیین مسئله تحقیق، سوابق موضوع و ویژگی‌های جغرافیایی و جمعیتی محدوده مورد مطالعه بدست آمده است. در مطالعات میدانی نیز از ابزار پرسش‌نامه (که در طیف پنج گزینه‌ای لیکرت تنظیم گردیده)، مصاحبه و مشاهده مستقیم استفاده شده است. جامعه آماری این پژوهش ۸ روستا از بخش مرکزی شهرستان رشت بوده که طرح هادی در آن‌ها اجرا شده است. بر اساس فرمول شارپ- کوکران و با توجه به جمعیت روستاهای مورد مطالعه، حجم نمونه تحقیق، ۳۶۸ نفر تعیین گردید که طبق اصل تناسب از کلیه روستاهای جامعه نمونه به روش تصادفی انتخاب شده است. پس از جمع‌آوری اطلاعات از روش‌های آماری برای تجزیه و تحلیل اطلاعات و از نرم‌افزار SPSS برای پردازش داده‌ها استفاده شده است. روایی پرسش‌نامه با استفاده از نظر کارشناسان و متخصصین امر برنامه‌ریزی توسعه روستایی و پایایی آن از طریق آزمون آلفای کرونباخ بدست آمده که برابر ۰/۹۹ بوده و نشانگر پایایی بالایی می‌باشد. جامعه آماری در این پژوهش، روستاییان بخش مرکزی شهرستان رشت می‌باشند. بخش مرکزی شهرستان رشت در سال ۱۳۹۰، دارای ۴ دهستان، ۷۴ روستا، ۱۶۹۰۴ خانوار و ۵۶۲۸۴ نفر جمعیت بوده که در این پژوهش از مجموع ۷۴ روستا، ۸ روستا به عنوان روستاهای نمونه مورد بررسی قرار گرفته است. روستاها براساس اندازه جمعیت: روستاهای کوچک، متوسط، بزرگ و روستا- شهر طبق جدول (۱)، طبقه‌بندی و سهم هر طبقه و تعداد نمونه‌های هر روستا مشخص شده است.

جدول ۱. فهرست روستاهای مورد مطالعه دارای طرح هادی اجرا شده بخش مرکزی شهرستان رشت

جمعیت	روستای منتخب	جمعیت	سال اجرای طرح	تعداد پرسش‌نامه
کمتر از ۲۵۰ نفر	تازه آباد	۱۰۱	۱۳۹۰	۵
	کلش طالشان	۱۶۹	۱۳۹۰	۸
۲۵۰-۵۰۰ نفر	پسیخان	۴۸۸	۱۳۷۸	۲۲
	کالش خیل	۴۵۱	۱۳۸۸	۲۰
۵۰۰-۱۰۰۰ نفر	طرز کوه	۷۷۲	۱۳۸۵	۳۴
	کفته رود	۹۳۴	۱۳۸۴	۴۲
بیشتر از ۱۰۰۰ نفر	سیاه اسطوخ	۳۴۰۶	۱۳۸۴	۱۴۹
	پاچکنار	۱۹۳۰	۱۳۷۹	۸۶
جمع کل		۳۶۸		

منبع: بنیاد مسکن انقلاب اسلامی استان گیلان، ۱۳۹۲

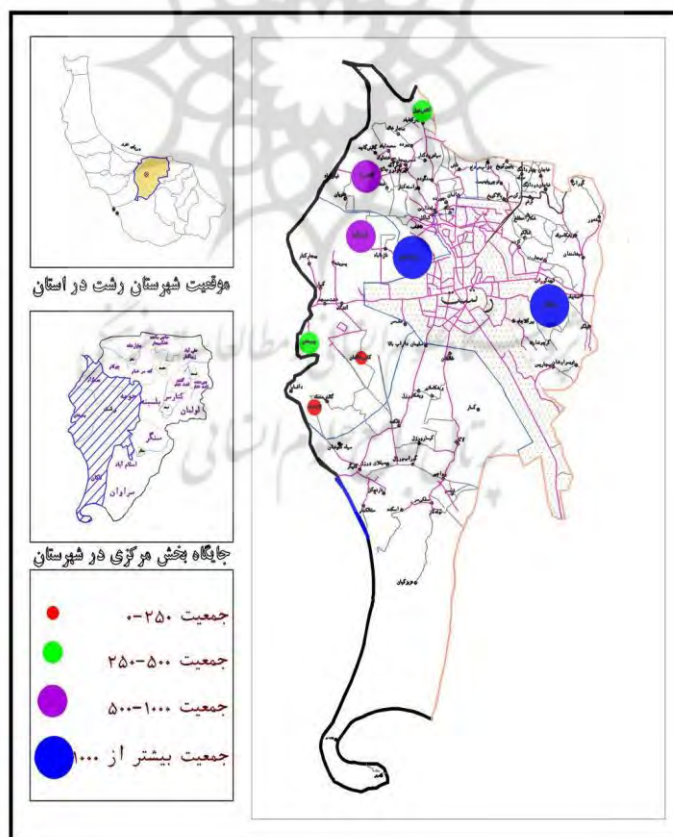
در این پژوهش شاخص‌های ارزیابی آثار طرح‌های هادی بر توسعه کالبدی روستاها در چهار بخش تقسیم بندی شده و هر بخش خود دارای متغیرهایی می‌باشد. این متغیرها شامل مسکن، شبکه معابر، بررسی های محیطی و کاربری اراضی می‌باشد. متغیر مسکن شامل: کیفیت مسکن از نظر مصالح به کار رفته و تجهیزات، انسجام بافت مسکونی، افزایش تراکم خانوار در واحد مسکونی، بهسازی و مقاوم سازی مساکن، نظارت بر نحوه ساخت و سازهای جدید و متغیر معابر شامل سهولت رفت و آمد، کیفیت پوشش معابر روستایی، نحوه دسترسی به معابر، تجهیز و بهسازی معابر، رعایت ضوابط فنی طرح در مورد معابر، زیباسازی معابر و متغیر بهداشت محیط شامل جمع‌آوری و هدایت آب‌های سطحی از معابر روستا، جمع‌آوری زباله، جمع‌آوری فاضلاب روستایی، مکانیابی و توسعه محدوده گورستان، ایجاد و گسترش فضای سبز در محیط روستا و متغیر کاربری اراضی شامل نحوه توزیع خدمات، مکانیابی مناسب خدمات، کیفیت دسترسی به خدمات، توسعه امکانات و خدمات رفاهی زیر بنایی می‌باشد.

جدول ۲. متغیرها و مؤلفه‌های موثر بر توسعه کالبدی روستا

کاربری اراضی	بهداشت محیط	شبکه معابر	مسکن
- نحوه توزیع خدمات - مکانیابی مناسب خدمات - کیفیت دسترسی به خدمات - توسعه امکانات و خدمات رفاهی زیر بنایی	- جمع آوری و هدایت آبهای سطحی از معابر روستا - جمع آوری زباله - جمع آوری فاضلاب روستایی - مکانیابی و توسعه محدوده گورستان - ایجاد و گسترش فضای سبز در محیط روستا	- سهولت رفت و آمد - کیفیت پوشش معابر روستایی - نحوه دسترسی به معابر - تجهیز و بهسازی معابر - رعایت ضوابط فنی طرح در مورد معابر - زیباسازی معابر	- کیفیت مسکن از نظر مصالح به کار رفته و تجهیزات - انسجام بافت مسکونی - افزایش تراکم خانوار در واحد مسکونی - بهسازی و مقاوم سازی مسکن - نظارت بر نحوه ساخت و سازهای جدید

۴. محدوده مورد مطالعه

محدوده مورد مطالعه این پژوهش، بخش مرکزی شهرستان رشت می‌باشد که در جنوب شهرستان رشت واقع شده است. از نظر موقعیت ریاضی این محدوده در ۳۷ درجه و ۲ دقیقه تا ۳۷ درجه و ۲۲ دقیقه عرض شمالی و ۴۹ درجه و ۲۹ دقیقه تا ۴۹ درجه و ۴۱ طول شرقی قرار دارد و از نظر موقعیت نسبی از شمال به بخش مرکزی بندر انزلی، از شمال و شمال شرق به بخش خمام، از شرق به بخش کوچصفهان و سنگر، از شمال و شمال غرب به بخش تولم صومعه سرا، از غرب به بخش مرکزی شهرستان شفت، از جنوب به بخش مرکزی رودبار، از جنوب شرقی به بخش سنگر محدود می‌گردد. این بخش دارای ۴ دهستان با نام‌های پسیخان، پیربازار، حومه و لاکان می‌باشد که با مساحت ۴۴۷/۵۴ متر مربع در سال ۱۳۹۰ دارای ۵۶۲۸۴ نفر جمعیت و ۱۶۹۰۴ خانوار بوده است (معاونت برنامه‌ریزی استانداری گیلان، ۱۳۹۲).

شکل ۱. جایگاه محدوده مورد مطالعه در تقسیمات اداری - سیاسی کشور

۵. یافته‌های تحقیق

۵-۱. یافته‌های توصیفی

- طرح هادی و مسکن روستایی

با توجه به شرح خدمات موجود طرح هادی و توجه ویژه به ارتقای کیفیت ابنیه، بهبود وضعیت مسکن روستایی یکی از اهداف مهم این طرح‌ها می‌باشد. به همین خاطر در این قسمت سعی بر این است تا با بررسی شاخص‌های مربوط به مسکن روستایی اثر اجرای طرح‌های هادی در زمینه ارتقای کیفیت ساخت و ساز مسکن روستایی بررسی گردد. بدین منظور مؤلفه‌های بررسی کیفیت مسکن از نظر مصالح به کار رفته و تجهیزات، انسجام بافت مسکونی، تراکم خانوار در واحد مسکونی، بهسازی و مقاوم‌سازی مسکن، نظارت بر نحوه ساخت و سازهای جدید در روستاهای مورد مطالعه مورد بررسی قرار می‌گیرد. با توجه به اطلاعات بدست آمده در بین شاخص‌های مسکن ابتدا نظارت بر نحوه ساخت و ساز و سپس بهسازی و مقاوم‌سازی مسکن با بالاترین میانگین‌ها (۳/۳ و ۲/۹۹)، بهترین عملکرد را داراست که این واقعیت پس از تهیه طرح هادی به دلیل رعایت ماده ۲۸۰۰ در مورد مقاوم سازی ابنیه روستایی و اعطای وام‌های روستایی به مسکن ساخته شده مطابق اصول مقاوم سازی بوده و پایین‌ترین میزان عملکرد مربوط به افزایش تراکم خانوار در واحد مسکونی با پایین‌ترین میانگین (۲/۴۷) می‌باشد. همچنین با توجه به ضریب پراکندگی بیشترین درصد همگنی پاسخ گویان مربوط به شاخص نظارت بر نحوه ساخت و سازهای جدید با ضریب پراکندگی ۰/۳ و کمترین درصد همگنی پاسخ‌گویان مربوط به شاخص انسجام بافت مسکونی با ضریب پراکندگی ۰/۴۳ می‌باشد.

جدول ۳. میزان اثر گذاری طرح هادی بر شاخص مسکن در روستاهای مورد مطالعه

ضریب پراکندگی	میانگین	انحراف معیار	میزان تأثیر گذاری					متغیرها
			خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	
۰/۴۲	۲/۶۴	۱/۱۲	۵/۲	۱۶/۳	۳۵/۶	۲۳/۶	۱۹/۳	کیفیت مسکن از نظر مصالح به کار رفته و تجهیزات
۰/۴۳	۲/۵۵	۱/۰۹	۳/۵	۱۴/۴	۳۷/۲	۲۲/۸	۲۲	انسجام بافت مسکونی
۰/۴۱	۲/۴۷	۱/۰۲	۲/۴	۱۰/۳	۴۱/۳	۲۳/۹	۲۲	افزایش تراکم خانوار در واحد مسکونی
۰/۳۶	۲/۹۹	۱/۰۷	۹/۲	۱۷/۹	۴۸/۴	۱۲/۲	۱۲/۲	بهسازی و مقاوم سازی مسکن
۰/۳۰	۳/۳	۱/۰۰	۱۵/۲	۱۹	۵۲/۳	۶/۵	۶	نظارت بر نحوه ساخت و سازهای جدید

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۳

- طرح هادی و شبکه معابر

یکی دیگر از متغیرهای مهم در اجرای طرح هادی مربوط به معابر روستایی است. در جریان تهیه و اجرای طرح هادی سعی بر اصلاح هندسی معابر و تعریض معابر موجود و احداث معابر جدید می‌گردد و معمولاً پس از مراحل تهیه اولین گزینه قابل اجرا به معابر روستایی اختصاص می‌یابد به طوریکه کاربری‌های جدید تنها با رعایت حرایم مربوط به معابر روستایی و عقب‌ساز نمودن کاربری‌ها قادر به دریافت پروانه ساخت خواهند بود. ایجاد و اصلاح معابر سبب تسهیل در رفت و آمد و حمل و نقل شده بنابراین سبب پویایی و در نتیجه بالا رفتن درآمد در سطح روستا خواهد شد و خود می‌تواند دلیلی بر جلوگیری از مهاجرت روستاییان گردد. در مورد این متغیر به بررسی شاخص‌هایی مانند: سهولت رفت و آمد، کیفیت پوشش معابر روستایی، نحوه دسترسی به معابر، تجهیز و بهسازی معابر، رعایت ضوابط فنی طرح و زیباسازی معابر در مورد معابر پرداخته شده است. در بعد شبکه معابر بیشترین عملکرد مربوط به شاخص سهولت رفت و آمد با

بیشترین میانگین (۲/۹۲) بوده که نشانگر افزایش کیفیت و کمیت عبور و مرور در معابر روستایی پس از تهیه طرح هادی می‌باشد و کمترین عملکرد مربوط به شاخص زیباسازی معابر با کمترین میانگین (۲/۳۴) بوده زیرا همانطور که در واقعیت مشاهده می‌گردد امر زیباسازی در معابر روستایی به دلیل وجود طبیعت روستایی از اهمیت چندانی برخوردار نمی‌باشد. همچنین براساس یافته‌های پژوهش و با توجه به ضریب پراکندگی بیشترین درصد همگنی پاسخ‌گویان مربوط به شاخص سهولت رفت و آمد با ضریب پراکندگی ۰/۴۱ و کمترین درصد همگنی پاسخ‌گویان مربوط به شاخص تجهیز و بهسازی معابر با ضریب پراکندگی ۰/۵ می‌باشد.

جدول ۴. میزان اثر گذاری طرح هادی بر شاخص شبکه معابر در روستاهای مورد مطالعه

ضریب پراکندگی	میانگین	انحراف معیار	میزان تأثیر گذاری					متغیرها
			خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	
۰/۴۱	۲/۹۲	۱/۱۹	۹/۵	۲۲/۶	۳۵/۳	۱۶	۱۶/۶	سهولت رفت و آمد
۰/۴۳	۲/۷۳	۱/۱۸	۷/۳	۱۷/۷	۳۵/۳	۱۹/۸	۱۹/۸	کیفیت پوشش معابر روستایی
۰/۴۶	۲/۶۹	۱/۲۵	۸/۴	۱۷/۹	۳۲/۳	۱۷/۱	۲۴/۲	نحوه دسترسی به معابر
۰/۵۰	۲/۴۴	۱/۲۱	۷/۱	۱۱/۴	۲۸/۳	۲۴/۷	۲۸/۵	تجهیز و بهسازی معابر
۰/۴۷	۲/۴۱	۱/۱۳	۳/۸	۱۲/۲	۳۲/۹	۲۳/۱	۲۸	رعایت ضوابط فنی طرح در مورد معابر
۰/۴۴	۲/۳۴	۱/۰۳	۱/۱	۱۲/۸	۳۲/۱	۲۷/۴	۲۶/۶	زیباسازی معابر

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۳

- طرح هادی و بهداشت محیط

یکی دیگر از متغیرهای مهم در اجرای طرح هادی بهداشت محیط است. روستاهای استان گیلان به دلیل موقعیت مکانی و اقلیم مرطوب و بارندگی‌های زیاد با مشکلاتی از قبیل آبگرفتگی و گل آلود شدن معابر مواجه‌اند. بحث زباله و فاضلاب روستایی از مباحث مهم دیگری است که امروزه توسط مسئولین محلی مورد توجه قرار می‌گیرد و آن‌ها سعی بر جمع‌آوری مناسب و بهداشتی آن‌ها از سطح روستا را دارند تا بدین ترتیب به حفظ پاکیزگی و سلامت محیط کمک نمایند. در مورد این متغیر به بررسی مؤلفه‌هایی مانند: جمع‌آوری و هدایت آب‌های سطحی از معابر روستا، جمع‌آوری زباله، جمع‌آوری فاضلاب روستایی، مکانیابی و توسعه محدود گورستان، ایجاد و گسترش فضای سبز در محیط روستا پرداخته شده است. بر اساس یافته‌های پژوهش بیشترین میانگین در این بعد مربوط به شاخص جمع‌آوری زباله (۲/۳۲) بوده بدین معنا که پس از تهیه طرح هادی به این شاخص اهمیت بیشتری نسبت به گذشته داده شده و بیشترین میزان عملکرد را داراست و کمترین میانگین مربوط به ایجاد و گسترش فضای سبز (۲/۰۷) بوده، زیرا با توجه به بازدهی‌های میدانی و فضای روستا ایجاد و گسترش فضای سبز در درجه پایین‌تری از اهمیت قرار گرفته است. همچنین بر اساس یافته‌های پژوهش و با توجه به ضریب پراکندگی بیشترین درصد همگنی پاسخ‌گویان مربوط به شاخص مکانیابی و توسعه محدود گورستان با ضریب پراکندگی ۰/۴۶ و کمترین درصد همگنی پاسخ‌گویان مربوط به شاخص جمع‌آوری فاضلاب روستایی با ضریب پراکندگی ۰/۵۱ می‌باشد.

جدول ۵. میزان اثر گذاری طرح هادی بر شاخص بهداشت محیط در روستاهای مورد مطالعه

ضریب پراکندگی	میانگین	انحراف معیار	میزان تأثیر گذاری					متغیرها
			خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	
۰/۵	۲/۱۷	۱/۰۹	۲/۷	۹/۵	۲۵	۲۷/۷	۳۵/۱	جمع آوری و هدایت آبهای سطحی
۰/۵	۲/۳۲	۱/۱۶	۵/۷	۱۰/۶	۲۳/۱	۳۱/۳	۲۹/۳	جمع آوری زباله
۰/۵۱	۲/۲۲	۱/۱۴	۴/۶	۱۰/۳	۲۰/۴	۳۱/۸	۳۲/۹	جمع آوری فاضلاب روستایی
۰/۴۶	۲/۱۷	۱/۰۰	۱/۶	۶/۸	۳۱	۲۸/۸	۳۱/۸	مکانیابی و توسعه‌ی محدوده
۰/۴۸	۲/۰۷	۰/۹۹	۱/۱	۷/۳	۲۳/۶	۳۲/۶	۳۵/۱	ایجاد و گسترش فضای سبز

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۳

طرح هادی و کاربری اراضی

کاربری اراضی در روستا یکی از مباحث مهم و قابل توجه است زیرا زمین در روستاها به مانند شهرها مکانی برای استقرار کاربری‌ها نیست بلکه ادامه حیات و زندگی، کسب درآمد، رونق و پویایی روستاها به این متغیر بستگی دارد به خصوص در روستاهای استان گیلان که زمین‌ها دارای پوشش‌های ارزشمندی مانند شالیزار و باغ‌های مثمر بوده و طرح هادی سعی بر حفظ و نگهداری از آن‌ها جهت بهبود و حفظ محیط زیست دارد. از آنجایی که تعداد کاربری‌ها در روستاها محدود است جانمایی صحیح کاربری‌ها و در نظر گرفتن دسترسی آسان برای همه اهالی روستا مهم و تأثیرگذار می‌باشد. در مورد این متغیر به بررسی مؤلفه‌هایی مانند: نحوه توزیع خدمات، مکانیابی مناسب خدمات، کیفیت دسترسی به خدمات، توسعه امکانات و خدمات رفاهی زیربنایی پرداخته شده است.

همانگونه که یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد نحوه توزیع خدمات و مکانیابی مناسب آن در سطح روستا با بالاترین میانگین (۲/۵۳) از بالاترین عملکرد برخوردار بوده و این از اثرات مثبت تهیه و اجرای طرح هادی در روستاهای مورد مطالعه می‌باشد زیرا یکی از اهداف طرح هادی ایجاد بافت متمرکز روستایی در راستای حفظ کاربری‌های کشاورزی است که با توزیع و مکانیابی مناسب خدمات این مهم امکان‌پذیر خواهد بود. همچنین بر اساس یافته‌های پژوهش و با توجه به ضریب پراکندگی بیشترین درصد همگنی پاسخ‌گویان مربوط به شاخص نحوه توزیع خدمات با ضریب پراکندگی ۰/۴۲ و کمترین درصد همگنی پاسخ‌گویان مربوط به شاخص توسعه امکانات و خدمات رفاهی زیربنایی با ضریب پراکندگی ۰/۵۱ می‌باشد.

جدول ۶. میزان اثر گذاری طرح هادی بر شاخص کاربری اراضی در روستاهای مورد مطالعه

ضریب پراکندگی	میانگین	انحراف معیار	میزان تأثیر گذاری					متغیرها
			خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	
۰/۴۲	۲/۵۳	۱/۰۵	۳/۳	۱۲/۵	۳۸/۶	۲۵/۸	۱۹/۸	نحوه توزیع خدمات
۰/۴۳	۲/۵۳	۱/۰۸	۳/۳	۱۳/۶	۳۸/۶	۲۱/۷	۲۲/۸	مکانیابی مناسب خدمات
۰/۴۴	۲/۴۱	۱/۰۵	۳/۵	۸/۷	۳۷	۲۶/۹	۲۳/۹	کیفیت دسترسی به خدمات
۰/۵۱	۲/۳۱	۱/۱۸	۵/۲	۱۲/۲	۲۳/۴	۲۷/۷	۳۱/۵	توسعه امکانات و خدمات رفاهی زیر بنایی

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۳

۵-۲. یافته‌های تحلیلی

پس از بررسی ابعاد مختلف مذکور، جهت ارزیابی اثرات اجرای طرح هادی در توسعه کالبدی روستا از آزمون t تک نمونه‌ای استفاده شده است که در این روش با استفاده از مقایسه میانگین‌ها میزان آثار طرح هادی بر توسعه کالبدی روستاها مشخص می‌گردد. بر اساس یافته‌های پژوهش و عدد میانه نظری (۲/۶) دو متغیر مسکن و معابر به دلیل داشتن میانه بالاتر از میانه نظری پس از تهیه و اجرا طرح هادی تأثیر بیشتری بر توسعه کالبدی روستا نسبت به دو متغیر بهداشت محیط و کاربری اراضی دارد. این نتیجه در واقعیت روستاهای مورد مطالعه نیز مشهود است زیرا پس از طرح هادی مسکن و معابر روستا بیشترین و سریعترین تأثیر را از خود نشان می‌دهد که با مقایسه شرایط موجود حال با شرایط قبل از طرح کاملاً مشخص است.

جدول ۷. میزان اثر گذاری طرح هادی بر توسعه کالبدی در روستاهای مورد مطالعه

متغیر	تعداد	سطح معناداری	میانگین	انحراف معیار	خطای استاندارد
مسکن	۸	۰/۰۲۳	۲/۸۶	۰/۲۵۴	۰/۸۹
معابر	۸	۰/۳۹۴	۲/۷۹	۰/۵۸۳	۰/۲۰۶
بهداشت محیط	۸	۰/۰۰۱	۲/۱۳	۰/۲۳۶	۰/۰۸۳
کاربری اراضی	۸	۰/۰۵۹	۲/۳۹	۰/۲۶۸	۰/۰۹۵

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۳

حال اگر در ۸ روستای مورد مطالعه اثرات طرح هادی بر توسعه کالبدی را مورد بررسی قرار دهیم در می‌یابیم روستاهای تازه‌آباد و کلش تالش نسبت به باقی روستاها به دلیل میانگین بالاتر، بالاترین رتبه و روستای کفته‌رود دارای پایین‌ترین رتبه می‌باشد که در روستاهای با رتبه بالاتر میزان تأثیرگذاری طرح هادی بر توسعه کالبدی بیشتر از روستاهای دیگر است. بر اساس ضریب پراکندگی در ۸ روستای مورد مطالعه می‌توان گفت روستاهای سیاه اسطلخ و گالش خیل از نظر توزیع آثار طرح از همگنی بیشتری در متغیرهای چهارگانه برخوردار است و این بدین معناست که آثار کالبدی طرح از الگوی خاصی تبعیت نکرده و در برخی روستاها وضعیت بهتری دارد. همچنین می‌توان گفت متغیر مسکن با میانگین ۲/۴ نسبت به سایر متغیرها از وضعیت بهتری برخوردار است. پس از متغیر مسکن متغیر معابر و سپس متغیر کاربری اراضی و در نهایت متغیر بهداشت محیط در اولویت‌های دوم تا چهارم قرار دارند.

جدول ۸. رتبه بندی روستاهای مورد مطالعه در بخش مرکزی شهرستان رشت

اولویت	روستا	مسکن	معابر	بهداشت محیط	کاربری اراضی	انحراف معیار	میانگین اثرات	ضرایب پراکندگی
۱	تازه‌آباد	۳/۰۸	۳/۶	۲/۱۶	۲/۵۵	۰/۶۳	۲/۸۵	۰/۲۲
۲	کلش تالش	۳/۱۴	۳/۶۷	۲/۱۴	۲/۲۹	۰/۷۲	۲/۸۱	۰/۲۶
۳	پسیخان	۳/۰۷	۲/۸۹	۲/۲۹	۲/۷۴	۰/۳۳	۲/۷۵	۰/۱۲
۴	گالش خیل	۲/۶۱	۲/۴۷	۲/۳۸	۲/۱۱	۰/۲۱	۲/۳۹	۰/۰۹
۵	طرازکوه	۲/۹۲	۲/۱۴	۱/۷۱	۲/۲۸	۰/۵	۲/۲۶	۰/۲۲
۶	کفته رود	۲/۴۰	۲/۱۷	۱/۸۷	۱/۹۶	۰/۳۳	۲/۱۰	۰/۱۱
۷	سیاه اسطلخ	۲/۸۰	۲/۶۰	۲/۳۷	۲/۵۶	۰/۱۷	۲/۵۸	۰/۰۷
۸	پاچکنار	۲/۸۶	۲/۷۶	۲/۱۵	۲/۶۰	۰/۳۱	۲/۵۹	۰/۱۲

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۳

برای مقایسه میزان تأثیر طرح هادی بر توسعه کالبدی روستاهای مورد مطالعه، از آزمون فریدمن استفاده شده است. با استفاده از این آزمون نشان خواهیم داد که آیا آثار طرح هادی بر توسعه کالبدی همه روستاهای مورد مطالعه یکسان بوده

یا خیر. نتیجه آزمون نشان می‌دهد که آثار طرح هادی بر توسعه کالبدی همه روستاها یکسان نبوده است. مقدار آماره آزمون فریدمن (۰/۰۰) با سطح معناداری کمتر از حد لازم (۰/۰۵) بوده که نشانگر وجود تفاوت معنادار بین میزان آثار طرح هادی بر توسعه کالبدی در روستاهای مورد مطالعه و وجود ناهمگونی است که البته این مهم در واقعیت نیز مشاهده می‌گردد.

جدول ۹. سهم هر متغیر در آزمون فریدمن در روستاهای مورد مطالعه

تعداد نمونه	آماره	متغیر	رتبه میانی
کای اسکویر	۱۹/۶۵۰	مسکن	۳/۷۵
درجه آزادی	۳	معاير	۳/۱۳
سطح معناداری	۰/۰۰۰	بهداشت محیط	۱/۱۳
		کاربری اراضی	۲

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۳

برای سنجش میزان تأثیر ابعاد مختلف بر توسعه کالبدی روستاها از رگرسیون گام به گام استفاده می‌نماییم که نتیجه این آزمون نشانگر این واقعیت است که شبکه معابر بیشترین تأثیر را بر توسعه کالبدی داشته است.

جدول ۱۰. سهم هر متغیر در مدل رگرسیون گام به گام در روستاهای مورد مطالعه

مراحل	ابعاد وارد شده به مدل در هر مرحله	ضرایب تعیین (R^2)	سهم هر بعد در تبیین بعد وابسته (درصد)
گام اول	شبکه معابر	۰/۹۹۴	۶۳/۵۷
گام دوم	بهداشت محیط	۰/۹۷۷	۲۸/۵
گام سوم	کاربری اراضی	۰/۹۳۲	۱۶/۵۶
گام چهارم	مسکن	۰/۶۵۲	۴/۴۲

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۳

۶. نتیجه‌گیری

با توجه به این امر که امروزه طرح هادی روستایی مهمترین ابزار مدیریت توسعه روستایی در ایران است، انجام پژوهش‌هایی حول محور آن لازم به نظر می‌رسد از طرفی این طرح بیشتر جنبه‌های کالبدی روستا را مورد توجه قرار داده و در زمان اجرای آن نیز ابتدا موارد مربوط به ابعاد کالبدی در اولویت قرار می‌گیرند. طرح هادی روستایی ضمن ساماندهی و اصلاح بافت موجود، میزان و مکان گسترش آبی و نحوه استفاده از زمین برای عملکردهای مختلف را بر حسب مورد در قالب مصوبات طرح‌های ساماندهی فضا و سکونتگاه‌های روستایی یا طرح جامع ناحیه‌ای تعیین می‌نماید. این طرح به دنبال تحقیق ایجاد زمینه توسعه عمران روستاها، تأمین عادلانه امکانات، هدایت وضعیت فیزیکی روستاها، ایجاد تسهیلات لازم برای بهبود مسکن و خدمات محیط زیستی و عمومی است. آنچه در پژوهش حاضر مد نظر قرار دارد این است که آیا طرح هادی بر توسعه کالبدی روستاها مؤثر است و این تأثیر در ۸ روستای بخش مرکز شهرستان رشت و در ۲۰ مولفه مربوط به ابعاد مسکن، معابر، بهداشت محیط و کاربری اراضی مورد بررسی قرار گرفت. نتیجه نشان داده است در بین مولفه‌های مربوط به بعد مسکن نظارت بر نحوه ساخت و سازهای جدید و بهسازی و مقاوم سازی مسکن پس از تهیه و اجرا طرح هادی دارای عملکرد مثبتی بوده است که نتیجه آزمون t در این زمینه نشانگر عملکرد بالای (۲/۸۶) مسکن روستایی می‌باشد. این بدین معنا می‌باشد که طرح هادی بر بعد مسکن توسعه کالبدی

روستایی مؤثر است. در بین مؤلفه‌های مربوط به بعد شبکه معابر روستایی دو متغیر سهولت رفت و آمد و کیفیت پوشش معابر دارای عملکرد بالایی بوده و تأثیر مثبت این متغیر بر توسعه کالبدی در نتایج آزمون رگرسیون مشخص است. در بین مؤلفه‌های مربوط به بهداشت محیط جمع‌آوری زباله و در بین مؤلفه‌های مربوط به کاربری اراضی نحوه توزیع خدمات و مکانیابی مناسب خدمات (۲/۵۳) دارای عملکرد مطلوب بوده که این تأثیر بر اساس آزمون t پایین تر از حد انتظار می‌باشد.

به طور کلی می‌توان از پژوهش حاضر نتیجه گرفت دو متغیر مسکن و معابر روستایی تأثیر بیشتری از طرح هادی گرفته‌اند و در میان روستاهای مورد مطالعه در دو روستای تازه‌آباد و کلش تالشان طرح هادی تأثیر بیشتری بر توسعه کالبدی روستا داشته است و این امر با استفاده از آزمون فریدمن نیز اثبات گردیده یعنی می‌توان گفت آثار طرح هادی بر روستاهای مورد مطالعه یکسان نبوده یعنی طرح هادی نتوانسته سبب ایجاد بافت کالبدی منظمی برای روستاهای مورد مطالعه گردد که البته انجام اعمالی از قبیل تخصیص اعتبار کافی برای اجرای کامل طرح‌های هادی در مدت زمان مقرر و بر حسب اولویت مشخص شده در طرح‌ها، جلب رضایت و در نتیجه مشارکت روستاییان، گسترش فرهنگ روستا و روستانشینی، حفظ کاربری اراضی به خصوص اراضی کشاورزی، رعایت اصول ساخت مسکن، رعایت ضوابط و حرایم مربوط به راه‌های موجود روستا، حفظ محیط زیست روستا جهت دستیابی به توسعه پایدار روستایی جهت پیشرفت و دستیابی به توسعه در مناطق روستایی لازم به نظر می‌رسد.

۷. منابع

۱. احمدی، محمد رضا، ۱۳۷۵، برنامه‌ریزی روستایی بر پایه توسعه روستایی، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران.
۲. آسایش، حسین، ۱۳۷۵، اصول و روش‌های برنامه‌ریزی روستایی، انتشارات پیام نور، تهران.
۳. آسایش، حسین، ۱۳۸۵، برنامه‌ریزی روستایی ایران، چاپ هفتم، انتشارات پیام نور، تهران.
۴. آمار، تیمور و صمیمی‌شارمی، رضا، ۱۳۸۸، ارزشیابی اثرات کالبدی اجرای طرح‌های هادی روستایی (مطالعه موردی رشت - بخش خممام)، فصلنامه مسکن و محیط روستا، دوره ۲۸، شماره ۱۲۷، صص ۴۴-۵۵.
۵. بحرینی، حسین، ۱۳۷۰، مفهوم و مشخصات طرح‌ریزی کالبدی، مجموعه مقالات اولین کنفرانس بین‌المللی طرح‌ریزی کالبدی (ملی و منطقه‌ای)، مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران.
۶. پاپلی‌یزدی، محمد حسین و ابراهیمی، محمد امیر، ۱۳۸۶، نظریه‌های توسعه روستایی، چاپ سوم، انتشارات سمت، تهران.
۷. ترکاشوند، احمد، مظفر، حسینی و سلیمانی، سمرمدی، ۱۳۸۸، ارزیابی اثرات اجرای طرح‌های هادی بر مناطق و محیط روستایی، مجله علوم محیطی، دوره ۵، شماره ۳، صص ۱۱-۳۲.
۸. تقی‌لو، علی‌اکبر، خسروبیگی، رضا و خدایی، یوسف، ۱۳۸۸، ارزیابی طرح‌های هادی روستایی در ابعاد کالبدی، اجتماعی و اقتصادی از دیدگاه روستاییان (مطالعه موردی: شهرستان کمیجان، استان مرکزی)، اولین کنفرانس ملی مسکن و توسعه کالبدی روستا، زاهدان.
۹. چراغی، مهدی، محمدی یگانه، بهروز و نباتی، عباس، ۱۳۹۱، تبیین اثرات اجرای طرح هادی بر بهبود کیفیت زندگی در نواحی روستایی (مطالعه موردی: دهستان کرانی شهرستان بیجار)، فصلنامه مسکن و محیط روستا، دوره ۳۱، شماره ۱۳۹، صص ۹۹-۱۱۵.
۱۰. حسامیان، فرخ و دیگران، ۱۳۶۳، شهرنشینی در ایران، موسسه انتشارات آگاه، تهران.
۱۱. حق پناه، مریم و دهقانی، مرجان، ۱۳۸۸، بررسی اثرات کالبدی اجرای طرح‌های هادی روستایی، اولین کنفرانس ملی مسکن و توسعه کالبدی روستا، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان.

۱۲. رضوانی، محمدرضا، ۱۳۷۹، برنامه‌ریزی توسعه و عمران روستایی در ایران: از فکر تا عمل، ارزشیابی درباره محتوای و عملکرد برنامه‌های توسعه در چند دهه اخیر، پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۳۹، صص ۶۵-۷۷.
۱۳. رضوانی، محمدرضا، ۱۳۸۰، نگرشی بر نظام برنامه‌ریزی توسعه روستایی در ایران، پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۴۱، صص ۳۸-۳۵.
۱۴. سواری، مسلم، شیرازی، نعمت‌الله و شعبانعلی فمی، حسین، ۱۳۹۲، تحلیل عوامل مرتبط با رضایتمندی روستاییان از طرح هادی، فصلنامه مسکن و محیط روستا، دوره ۲۲، شماره ۱۴۲، ۶۷-۸۲.
۱۵. عزیزپور، فرهاد و حسینی‌حاصل، صدیقه، ۱۳۸۷، مروری بر روند تحولات کالبدی روستاهای کشور با تأکید بر طرح‌های روستایی، فصلنامه مسکن و محیط روستا، دوره ۲۷، شماره ۱۲۳، ۴۲-۵۵.
۱۶. عسگری، فهمیه، ۱۳۸۳، طرح هادی روستایی دشتی و ارزیابی طرح‌های هادی بخش مرکزی شهرستان اصفهان، پایان نامه کارشناسی ارشد جغرافیای و برنامه‌ریزی روستایی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه اصفهان.
۱۷. عظیمی، نورالدین، مولایی هشتجین، نصرالله و علیزاده، علیرضا، ۱۳۹۰، بررسی عوامل جغرافیایی موفقیت اجرای طرح‌های هادی روستایی در شرق استان گیلان، فصلنامه چشم‌انداز جغرافیایی (مطالعات انسانی)، سال ششم، شماره ۱۶، صص ۸۴-۹۸.
۱۸. عظیمی، نورالدین و جمشیدیان مجاور، مجید، ۱۳۸۴، بررسی اثرات کالبدی اجرای طرح‌های هادی روستایی: مطالعه موردی: غرب گیلان، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۲۲، صص ۲۵-۳۴.
۱۹. عنابستانی، علی‌اکبر، ۱۳۸۸، ارزیابی اثرات کالبدی اجرای طرح‌های هادی روستایی (مطالعه موردی: روستاهای غرب خراسان رضوی)، اولین کنفرانس ملی مسکن و توسعه کالبدی روستا، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان.
۲۰. عنابستانی، علی‌اکبر، اکبری، محمد حسن، ۱۳۹۱، ارزیابی طرح‌های هادی و نقش آن در توسعه کالبدی روستا از دیدگاه روستاییان (مطالعه موردی: شهرستان جهرم)، پژوهش‌های انسانی، دوره ۴۴، شماره ۴، صص ۹۳-۱۱۰.
۲۱. غلامرضایی، محمد علی، ۱۳۸۲، ارزشیابی عملکرد طرح هادی در روستاهای استان لرستان، پایان نامه کارشناسی ارشد توسعه روستایی، گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه رازی کرمانشاه.
۲۲. مظفر، فرهنگ، حسینی، سید باقر، سلیمانی، محمد، ترکاشوند، عباس و سرمدی علی‌اکبر، ۱۳۸۷، ارزیابی اثرات اجرای طرح‌های هادی بر محیط زیست روستاهای ایران، علوم محیطی سال پنجم، شماره سوم، صص ۱۱-۳۲.
۲۳. معاونت برنامه‌ریزی استانداری گیلان، ۱۳۹۲، سالنامه آماری ۱۳۹۱ استان گیلان.